

Modern Dünyânın Ahlâk Krizinde Çevre Güvenliği

¹Menderes Alpkutlu

Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Adıyaman
Üniversitesi, Türkiye

E-mail: malpkutlu@adiyaman.edu.tr, Tlf.: +904162232128, Fax: +904162232129

Özet

Modern ve post-modern söylemlerin mârifet nâmına ayyuka çıktığı 21'inci yüzyıl dünyâsında, insânlık tatmin olunmayan üretim ve hayâtı tatlandırıcı ahlâkî meziyetlerin ise eş zamanlı tüketimiyle karşı karşıyadır. Maddîyat ve ahlâk arasında her geçen gün açılan bu makas, küresel dünyâya tehlike, tehdit ve kriz bağlamı yeni güvenlik meseleleri olarak yansı(mış)maktadır. İşte, bu meselelerden biri de çevre güvenliği mevzusudur.

Bu çalışmada da harikulâde dünyâ coğrafyasının ahlâkî yozlaşmayla oluşan çevre güvenliği, Türkiye'nin durumu özelinde, ele alınacaktır. Metot olarak ise, modernleşen Türkiye ve onun kâdim yaşam şekliyle ilgili ahlâk-çevre bilinç düzeyi ve uygulamaları mukayese edilerek, hâlihazırda yaşanan çevre güvenliği meseleleri irdelenip çözüm yolları tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahlâk, çevre, çevre güvenliği ve modernizm.

Abstract:

Modern and postmodern words are the most repeated words at 21'st century. Likewise, material products have being risen while moral values have being weakened day by day in this process. Between materials and morals unproportional new dangers, threats and risks causes to new concept that is environmental safety. In this study, world' environmental problems will be handled on examples of Turkey. As a method, historic moral values and environmental problems will be comparing with current human moral situation.

Key words: Morals, enviroment, enviromental security and modernizm.

Giriş

Çevre, insânlığın kollektif yaşam alanı şeklinde tanımlanır. Dolayısıyla, çevre muhteviyatlı her bir sorunun da insânlığı topyekûn tehdit eden bir güvenlik konusu olarak algılanması kaçınılmazdır. Gittikçe azalan yeşil alan, yok olmaya yüz tutan tabiat güzellikleri ve canlı türleri, kirlenen su kaynakları ile atmosfer ve yenilenmesine imkân verilmeyen doğal ihtiyaçlar ise bu güvenlik meselesinin önemli argümanları arasındadır. Yâni, her geçen gün işlevselliğini kaybeden ahlâkî kodların çevre denetimi üzerinde oluşturduğu boşluk, güvenlikle doldurulmaya çalışılmıştır.

Hâliyle, yeni güvenlik yaklaşımları kapsamında ve dünyânın kirlenen coğrafyasından tevarüs eden çevre güvenliği kavramının yeni bir optikten bakılarak irdelenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışma da bu eksen de çevre güvenliğinin teorik yanına da değinilerek, modern dünyâ sisteminin ahlâkî mânâda bu sorunun neresinde olduğu ortaya konulacak ve daha korunaklı bir çevre için “ekolojik modernleşme ve sosyal ekoloji” yaklaşımları da (İmga, 2012; Gülçur, 2012 ve Umruk, 2013) dikkate alınarak, neler yapılması gerektiği tartışılacaktır.

1.1. Kavramsal Çerçeve

Çevre¹, “dar anlamda, insânın yaşadığı fiziksel ve biyolojik sisteme tekabül eder, geniş anlamda her türlü canlının içinde yaşadığı ekolojik sistemi ifâde eder” (Marc. A. Levy’den akt. Karabulut, 2011: 133). Başka bir ifâdeyle “çevre, canlı varlıkların yaşam boyu ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları dış ortamdır” (Karacan, 2013: 3). Güvenlik ise, birey veya toplum yaşamında kişiye ötekenden fiili ve sözlü zararın gelmemesi hâlidir (Alpkutlu, 2011). Ahlâk, “bir toplumun içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri, kurallar” (TDK, 2005: 43) ve hayâtı düzenli ve intizamlı kılan değerlerdir (Durkheim, 2010). Modernizm (çağdaşlaşma) ise, çağın şartlarına kendini uydurma, muasırlaşma ve gelenek ötesi anlamlarına gelmektedir (Giddens, 2014: 13; TDK, 2005: 380).

Görüldüğü gibi, çevre denilince tüm canlıların içinde olduğu ve ahlâkla iç içe bir sarmal dikkat çekmektedir. Yüzyıllarca, insânın merak edip anlamaya ve hükmü altına almaya çalıştığı çevre, modernleşme süreciyle ise büyük oranda insân tahakkümüne girmiştir. Böylece çevre, çeşitli tehdit ve ahlâk zafiyetiyle malûl modern dünyâ insânın inisiyatifinde üstesinden gelinemeyen güvenlik sorunu olarak süregelmiştir.

1.2. Târihî Bakımdan Süreç

Yaşamın iyi-kötü mücadelesinde, her daim çevreyi önemseyen birey ve devletler olmuştur. Osmanlı Devleti’nin de çevre duyarlılığı olan bir devlet olduğu ve dünyânın ilk çevre kanununun da

¹ Bu kavramla yaşanılan ortam veya fizikî etraf kast edilmektedir.

bu dönemde oluşturulduğu ifade edilmiştir Akgündüz, 2009: 161). Çevre kavramını politik olarak ilk ele alan ise Perkins Marsh olmuştur (Akbulut, 2011: 133). Dünyadaki kirlilik veya çevre sorunlarına ilk önlemin alınması ise Kraliçe Elizabet tarafında Londra'nın yakınında inşaat yapılmasının yasaklanması şeklinde belirtilmiştir. Ebenezer Howard (1898) adlı İngiliz mimar ise, çevre kirliliğini önlemeye örnek olabilecek “Bahçe Kent” adıyla kent planı hazırlayarak (İlkin, 1991: 8), modern kentleşme anlamında bir girişimde bulunmuştur.

Bu gelişmelere müteakiben UNDP'ye göre, birey güvenliğinin bir boyutu olarak ortaya çıkan çevre güvenliği gittikçe ön plana çıkan sorunlu alanlardan biri olmuştur (Karabulut, 2011: 126). Böylece, çevrenin güvenilirlik düzeyi gittikçe daha fazla sorgulanır olmuş ve 1970'lerden itibaren ise hukukî düzeyde ele alınmıştır. Bilhassa, modernleşme evreleriyle birlikte üretilen veya icat edilen ürünlerin hayâtı rahatlattığı kadar çevreyi tahrip etmesi veya riske sokması, sorunun bugün de gündemdeki yerini korumasına yol açmıştır. Dolayısıyla, içinde bulunulan 21.yüzyılın ilk çeyreğinde de çevrenin, üzerinde etkili olan modern tehdit, tehlike ve risklerin izole edilerek doğal yapısının korunması, gittikçe daha hayâtî bir konu hâline gelmiştir.

1.3. Modern Dünyâda Çevre Güvenliği

Modernite epey uzun bir zaman dilimidir insân hayâtını meşgul etmekte, hayâtın birçok olay ve olgusunun bir yerlerinde durmaktadır (Aydın, 2009: 9). Bu bağlamda büyüyerek süregelen bu çevre sorunlarının önemli bir aşaması da yakın geçmişte de hızla gelişen sanayileşme olgusunda aranabilir. Her geçen gün biraz daha yalın çıkar ilişkisine dönüşen insân-doğa ilişkisi, bu sorunları daha da kalıcı boyutlara taşı(mış)maktadır. Özellikle 1950'den sonra başlayan süreç, önü alınamaz yıkımlarla (İlkin, 1991: 1) karmaşık bir hâl olarak güvenlik konusuna dönüştürülmüştür (Karacan, 2013: 3).

Bugün de sürmekte olan “postmodern parçalanma doğrudan kişilik kavramını hedef almaktadır” (Çınar, 2013: 109). Ortaya çıkan ahlâk zafiyetli birey ve kitlelerin talanına uğrayan ilk ‘mazlum’ ise çevre olmaya devam etmektedir. Duruma bir de kapitalizmin aşkın tüketim baskısı (Holton,1999: 7) ve klasik yaşam tarzının koruyucu ve kollayıcı fonksiyonunun erozyona uğramışlığı eklenince, durumun vahameti daha da berraklaşmaktadır Giddens, 2012: 15). Dolayısıyla, bugünün global dünyâsında da doğallığı epey yıpranmış ve kirlenmiş olan “yapay çevre” (fiziksel oluşumlar) ile yetinilmek zorunda kalınmıştır (Öktem, 2003: 214).

Hâliyle denilebilir ki, çevrenin bu şekilde insân eline geçişi, çevreyi daha korunaklı veya güvenli kılacağına, oburlaşan insân elinde daha korunaksız kılmıştır. Hatta, Sanayi Devrimi ve kapitalizmin ürettiği tüketici devriminin baskısı altında 21'inci yüzyılda da yok edilmeye devam edilmektedir (Çınar, 2013: 172). Bu bağlamda dünyânın güvenliğini tehdit eden daha çok farklı tehdit ve risk sıralanabilir. İlk düşünüşte bunlar; orman, ekoloji ve madensel kaynakların aşırı istismarı, biyolojik kirlilik, kimyasal kirlilik, termal kirlilik, gürültü kirliliği, hızlı kentleşme kirliliği şeklinde sıralanabilir (İlkin, 1991: 22).

1.4. Türkiye’de Çevre Güvenliği

Târihten, Türklerin çevreye saygılı ve onu koruyucu olduğu anlaşılmaktadır. Su üzerinden sembolleşen bu durum, Osmanlı Devleti’nde ise muhtesiplerin görevlerinden birinin de “çevrenin korunması ve temizliğinin muhafazası” olmasıyla (Akgündüz, 2009: 90) kamu görevine dönüşmüştür. Nitekim Edirne Çöplük Subaşısına² verilmek üzere düzenlenen *yasaknameyle* de (1539) dünyânın ilk çevre kanunu (Akgündüz, 2009: 161) uygulamaya konmuştur.

Bu târihî süreçten de anlaşılacağı üzere, bugünün Türkiye’sinin de içinde bulunduğu çevre sorunlarının temelinde bu bilgi-bilinç yetersizi insân realitesi dikkat çekmektedir. Hâliyle, hâlihazırdaki çok çeşitli çevre sorunları da ahlâk odaklı paradoksların esiri insân faktöründen kaynaklanmaktadır (Karacoşkun, 2014; Gümüsoğlu, 2001). Bu aktörlerin ve tüketici birey yığınlarının ilkesizce tüketim arenasına dönüştürdükleri çevrenin imdadına ise, çevre örgütleri yetişmektedir. Bu örgütler ise, önemli çevre sorunlarına parmak bassalar da irâdî olarak dünyâ siyâsîlerinin çıkar anlayışlarının önüne geçmeleri hâlâ mümkün ol(a)mamıştır (Nasr, 2009).

Türkiye’nin ahlâk eksenli bu vatandaş duyarsızlığında sivil toplum kuruluşları çeşitlenmiştir. Bunlar: AFAG, BUĞDAY, ÇEKÜD, ÇEVKO, ÇEV-KOR, DENİZ TEMİZ- TURMEPA, Doğa ile Barış Derneği, Doğal Hayâtı Koruma Derneği, Evsiz Hayvanları ve Doğayı Koruma Derneği, TUDAV, TEMA, TURÇEK, Türkiye Çevre Vakfı, Türkiye Tabiatını Koruma Derneği, WWF Türkiye ve Yeşil Adımlar derneği şeklinde sıralanabilir” (Karacan, 2013: 17). Bu örgütlenmelerin yanı sıra, Türkiye’de Ulusal Çevre Eylem Planı da 1995 yılında hazırlanmıştır. (Zambak ve Tugal, 1997: 1). Bu örgütlenmeler evsel, özel atıklar, tehlikeli atıklar, radyoaktif atıklarla genel düzeyde, bir de kimyasal atıklar olarak da daha spesifik atıklarla mücadeleyi öncelemektedir (Zambak ve Tugal, 1997: 6).

Türkiye’nin bu çevre politikalarında önemli oranda A.B. süreci hassasiyetinden de söz edilebilir. Bu da çevre dostu sanayileşmeyle tüketim yoğunluğunun azaltılıp doğadan daha verimli, nitelikli ve koruyucu bir şekilde yararlanılmayı öngörmektedir (Talu, 2006: 66). Bu bağlamda Türkiye’nin son dönemdeki “Çevre ve Şehircilik Bakanlığı” ve öteki resmî kurumlar ile sivil toplum kuruluşlarının öncü ve uyarıcı girişimleri dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda hükümetler ve sivil toplum destekli çevre politikaları geliştirilerek, genel ve spesifik boyutuyla alınacak bu tedbirler iyi planlama, uygulama ve denetlemeyle tüm topluma yayılabilir (Baş, 2012) .

Sonuç olarak denilebilir ki, Türkler “Aslan yattığı yerden belli olur” anlayışıyla hava, su, toprak ve tüm canlıların yaşam alanına saygıyı temel görev bilinmiştir (Akgündüz, 2009). Ancak, uzun bir pasiflikten sonra, Türkiye’nin son çeyrek asırda eğitim, ekonomî ve sanayî alanında yaptığı sıçrayışın çevre güvenliğine dair yansımalarının yeterli olduğunu söylemek güçtür. Lâkin, nüfusu 1927 yılında 13, 7 milyon iken (Abacıoğlu, 1995: 3), 31 Aralık 2013 târihî itibarıyla 76. 667, 864

² Çevre temizliğiyle görevlendirilen bu görevlinin hizmet alanı, günümüz kent yaşamında hizmet veren belediyelerin zabıta kavramıyla verdiği hizmetin ilk örnekleri şeklinde görülebilir. Ayrıca, çöplük subaşının güvenlik hizmeti altında yer alması ve bugünkü Türkiye’de zabıtanın genel kolluğun özel bir birimi olarak değerlendirilmesi bir başka benzerliktir. Konunun ayrıntıları için bkz. Bâyezid Veliyüddin Ef. nr. 1970, Vrk. 127/a-128-a ve A. Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri, İstanbul, 1993, c. 6, s. 540-544’ten akt. Akgündüz, 2009: 161

kişiyeye ulaşan (tuik.gov.tr, 2014), Türkiye'nin çevre güvenliği ile ilgili daha fazla çâba sarf etmesi gerekeceğini öngörmek kehanet değildir. Öyle ise, pek çok doğal güzelliği ve kaynağı, târihî ve doğal zenginliğiyle Anadolu coğrafyasını daha temiz kılmak için ahlâkî donanımlı insân ve yöneten işbirliğine ihtiyaç vardır. Nitekim, son günlerde Gazipaşa Yat Limanı'nda uygulanan belediye halk işbirliğiyle ortaya konulan temizlik anlayışının, *temizleyenin daha az çevre kirliliğine sebep olacağı varsayımıyla*, gelecek adına daha kalıcı neticeler doğurabileceği dikkatlerden kaçırılmamalıdır (Trthaber, 2014).

1.5. Ön Plana Çıkan Çevre Sorunları ve Çözümleri

Klasik yaşam döngüsünde dengesi korunan çevre-insân ilişkisi, modernleşmeyle ayyuka çıkan çift taraflı insân kavgasıyla bozulmuş ve çevre ağırlık olarak insân tahakkümüne girmiştir (İmga, 2012: 146). Bilhâssa ahlâkîlikten ve paylaşım kültüründen oburluğa kayan modern çağ insânının çevreyi acımasızca tahribe devam edişi ve kapitalist sistemin empoze ettiği sınır tanımaz rekabet ve sınırsız kâr öngören durum, geleceğin çevre güvenliği adına da hâyra alâmet sayılmaz. Öyle ise akıldan çıkarılmamalıdır ki, "toplumun iyiliği bireyin iyiliğine bağlı" (Huberman, 1995: 221) olduğu gibi insânlığın da iyiliği çevrenin güvenliğine bağlıdır. "Oysa tüm gelişmeler, eli tamamen serbestleşen kapitalizmin toplumlara verdiği zararın hızla arttığını" (Umruk, 2013) ve çevrenin de bundan nasibini almaya devam edeceğine işaret etmektedir.

Bir başka ifâdeyle, küresel ekonomik üstünlük her yol mubah olduğu anlayışla devam ettikçe çevre sorunları da devam edecektir (Magdoff, 2005). Zira, "modern emperyalizmin sömürgecilik olmaksızın mümkün olabileceğini söylemek yanlış olur" (Umruk, 2013: 166). Yâni, ekonomik emperyalizm, doğal olarak çevre emperyalizmini de kaçınılmaz kılmış ve kılacaktır. Bu eksende ahlâk zafiyetli insânın çevreyle ilişkisini bozan marazalar her geçen gün çeşitlenmektedir. Kısaca durumu örneklendirmek gerekirse bunlar:

- Atmosferin kapsamlı kirlenmesi,
- Çevrenin kapaksız çöp konteynırı olarak algılanması,
- Doğanın müsrifçe tahrip edilmesi,
- Su kaynaklarının kirlenmesi ve küresel ısınma,
- Türleri başta olmak üzere sayısı azalan canlılar,
- Yok olmaya yüz tutan tabiat güzellikleri,
- Ozon tabakasının işlevselliğinin azaltılması şeklinde sıralanabilir. Doğanın ve ürünlerinin hoyratça kullanılmasıyla orta çıkan bu gibi sorunlar, modern dünyânın yüz yüze kaldığı/kalacağı pek çok doğal ve insân kaynaklı felaketin de sebebidir. Bu durumun akıbeti ise, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çevreyi hedef alan kusurlu yeni projelerinden anlaşılabilir (Karpuzcu, 1987: 53).

Öyle ise, her geçen gün artan bir hırsıyla yağmalanmaya devam eden (Tanilli, 2006: 9) çevre için ne yapılabilir? İnsânın çevre üzerindeki etkinliği, modern yaşam düzeni ve ilerleyişiyle gelişen bireyselleşmeyle sorumsuz ve tek yönlü bir istismara dönüşmüşlüğü, yapılması gerekenin pek bilindik yöntemlerle olmayacağını ortaya koymaktadır. 19'uncu yüzyıl gibi geç sayılabilecek bir asırda çevrenin fark edilmesiyle, gözetlenip denetlenmesinde devlet, ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütleri devreye sokulmuştur. Ancak, erken denilebilecek uygulamalara rağmen, en ciddi

adımların 20'nci yüzyılın son çeyreğinde ortaya konmaya başlamıştır. Bu bağlamda gelişen duyarlılıklar ise, bir dizi örgütlenmenin hayâta geçirilmesinde etkili olmuştur. Bu örgütler ise; UNO, NATO, OECD, CE (Avrupa Konseyi), CEM (Avrupa Belediyeler Konseyi), İULA/ECLRA (Mahalli İdareler Uluslararası Birliği ve Avrupa Mahalli ve Bölgesel İdareler Konferansı) şeklinde sıralanabilir (Kılıçer, 1984: 1-4). Ayrıca, UNEP ve IUCN tarafından hazırlanan “Dünyâyı Koruma Stratejisi”nde (1980), insân yaşamı için gerekli olan kaynakların hızla azaldığını ve buna da bağlı olarak artan adaletsiz dağıtımla insân geleceği adına negatif bir sonucun kaçınılmaz olduğuna vurgu yapılmıştır (Kırımhan, 2005: 99).

Türkiye de bu bağlamda kurumsal tedbirler resmî ve sivil toplum örgütleriyle alınmıştır. Nitekim, Çevre Kanununun 3. Maddesinde de buna vurgu yapılmıştır.³ Ancak, bu adımlar da sorunun, yasal düzenleme yetersizliğinden ziyâde, çevreye yönelik acımasız ve ahlâk yoksunu insân çevre tutumundan kaynaklandığını gölgeleyememiştir (İmga, 2012: 146). Nitekim, birçok üniversite gibi Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin de 439 öğrencisi üzerinde çevre duyarlılığını ölçme amaçlı yaptığı çalışma neticesinde de temel ve yükseköğrenimin çevre duyarlılığı konusunda yeterince rol oynamadığı ortaya konulmuştur (Burcu ve Karacaoğlan, 2003: 197-198). Dolayısıyla, çevre güvenliksizliğinin kaynağında modernite kaynaklı zihniyet dönüşümü (Aydın, 2009: 32; Nasr, 2009.) olduğu açıktır. Hâliyle, çözüm adına da zihniyet odaklı tedbirlere dikkat çekilebilir ki bunlar:

- Yeni nesillerin, inanç ve kültürel kodlar eşliğinde, çevre hassasiyeti ahlâkıyla yetiştirilmesi,
- Gençlerin, en az el ve diş yıkama hassasiyetinde, asgari çevre bilincine sahip olması,
- Ulusal ve uluslararası işbirliği, sözleşme ve düzenlemelerle çevrenin korunması,
- Çevre politikalarında hükümet, belediye ve sivil toplum örgütlerinin halkla işbirliği yapması,
- Çevre konulu proje, işletme ve örgütlenmelerin resmî düzenlemelerin yanında yaşanılabilir çevre ahlâkıyla da uygulamaların takip edilmesi şeklide sıralanabilir (Gönüllü, 2013: 31).

Sonuç

Bir filozof tarafından, “Tarih hiçbir toplumun önüne çözemeyeceği sorunlar koymaz.” ifâdesi kullanılmıştır. Lâkin, modern dünyanın ikircikli çevre güvenliği konusunda bu derece iyimserlik pek anlamlı durmamaktadır. Zira, bol imkânlı ‘modern’ düzenin su, toprak, hava ve diğer canlıların doğal yaşam alanına meydan okuyan tehditkâr ve tahripkâr tavrı yenilenemez hâl almıştır. Ahlâk muafiyetli çevre güvenliği tedbirleri de gidişatı değiştirememiş ve beklentileri karşılayamamıştır. Dahası, modern ve post-modern sürecin heyulasında zenginle fâkirin, ahlâklı ile ahlâksızın, korku ile güvenliğin ve açlık ile tokluğun birbirine karıştığı yakın dönem dünyâsında da çevre güvenliğinin, hayâtîyet arz eden bir konu olmaya devam edeceği söylenebilir.

Anlaşılan, mikro ve makro risklerin özünde, inisiyatifindeki çevreyi, geleceği düşünmeden ve statü ölçütü yaparcasına tüketen genç nesiller vardır. Çevre ile ilgili kurum, kuruluş ve sâir

³ Kanunun ilgili md.: “Çevrenin korunması, çevrenin bozulmasının önlenmesi ve kirliliğin giderilmesi alanlarındaki her türlü faaliyette; bakanlık ve yerel yönetimler, gerekli hallerde meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yaparlar.” Detaylı bilgi için bkz. www.ttb.org.tr, 2014

yapıların yetersizliklerinde de bu zayıflık dikkat çekmektedir. Öyle ki bu evrensel sorun, toplum ve birey bazında, önce para kazanmak için bedeninin ölçüsüzce kullanılıp, bozulan sağlık için ise tüm kazanımların harcanmasına benzemektedir. Benzer şekilde, çevre güvenliğinde de son pişmanlığın umulduğu kadar fayda vermediği/vermeyeceği bir zarar ve ziyanla dünyâ karşı karşıyadır ve bunun da tam farkında da olmadığı söylenemez.

Kaynakça

- [1] Akgündüz, Ahmed, *İslâm ve Osmanlı Çevre Hukuku*, İstanbul: OSAV Yayınları; 2009.
- [2] Akın, İlkin, *Çevre Sorunları: Ekonomik ve Sosyal Sorunlar-Çözüm Önerileri Dizisi*, Ankara: TOBB Yayınları/Ünal Ofset; 1991.
- [3] Alpkutlu, Menderes, *Güvenliğin Sağlanmasında Liderin Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: PA/Güvenlik Bilimleri Enstitüsü; 2012.
- [4] Aydın, Mustafa, *Moderniteye Dışarıdan Bakmak*, İstanbul: Açılımkitap Yayınları; 2009.
- [5] Baş, Mehmet, *TBMM Üyelerinin Çevre Sorunlarına Yaklaşımı, Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi/SBE; 2012.
- [6] Baykal, Hülya ve Baykal, Tan, (2008), “Küresel Dünyada Çevre Sorunları”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2008, C.: 5, S.:9 ss. 1-17
- [6] Çınar, Aliye, *Modernizm, Kent ve Toplum*, Bursa: Emin Yayınları; 2013.
- [7] Çubuk, Burcu ve Karacaoğlu, Cem, “Üniversite Öğrencilerinin Çevre Duyarlılıklarının İncelenmesi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Yıl: 2003, Cilt: 36, Sayı: 1-2, ss. 189-198’den akt. www. dergiler.ankara.edu.tr, (Erişim: 16.08.2014)
- [8] Gönüllü, M. Talha, “Çevre ve Ahlâk Misyonerliği” *Çevre ve Ahlak Sempozyumu*, 4-5 Ekim 2013, 1. Baskı, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi; 2013, ss. 29-32
- [9] Durkheim, Emile, *Ahlâk Eğitimi*, Oğuz Adanöz (çev.), 2. Baskı, İstanbul: Say Yayınları; 2010.
- [10] Giddens, Anthony, *Modernite ve Bireysel-Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, Ümit Tatlıcan (çev.), 2. Baskı, İstanbul: Say Yayınları; 2014.
- [11] Gülçur, Nadia S., (2012), *Ekolojik Modernleşme: Küresel Çevre Sorunlarına Çözüm Olabilir mi? (Ecological Modernization: Could it be the solution for the global environmental problems)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi/SBE
- [12] Gümüšoğlu Firdevs (haz.), *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık
- [13] Holton, R. J. (1999), *Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık*, Ruşen Keleş (çev.), Ankara: İmge Kitapevi; 2001.
- [14] http://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&view=article&id=49:vre-kanunu&Itemid=28, (Erişim: 12.08.2014)
- [15] <http://www.tuik.gov.tr>, (2013)“Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları”, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15974>, Sayı: 15974, 29 Ocak 2014/10:00 (Erişim: 22.08.2014)
- [16] Huberman, Leo, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, Murat Belge (çev.), 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları; 1995.
- [17] İmga, Orçun ve Olgun, Hakan (Ed.), *Yeşil ve Siyaset*, Ankara: Lotus Yayınevi; 2012

- Karabulut, Bilal, *Güvenlik: Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, Ankara: Barış Kitapevi; 2011.
- [18] Karacan, Ali Rıza, *Çevre Ekonomisi ve Politikası*, Genişletilmiş İkinci Baskı İzmir: Ege Üniversitesi; 2013.
- [19] Karpuzcu, Mehmet, *Çevre Ekonomisi* (İ.T.Ü İnşaat Fakültesi Ders Notları), İstanbul: İTÜ Yayınları; 1987.
- [20] Kaya, S. Çelik, *Kentleşme Sürecinde Bireylerin Çevre Sorunlarına Yaklaşımı: Adiyaman Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi/ SBE; 2012
- [21] Kılıçer, Turgut, *Türkiye’de ve Diğer Ülkelerde Çevre Sorunları*: İller Bankası Yayınları: 41; 1984.
- [22] Kırımhan, Sücaattin, *Çevre Yönetimi: Nüfus, Kaynak ve Çevre İlişkileri*, Ankara: Turhan Kitapevi; 2005.
- [23] Magdoff, Harry, *Sömürsüz Emperyalizm*, Çiğdem Çıdamlı (Türkçesi), 2. Basım, İstanbul: Devin Yayınları; 2005.
- [24] Nasr, S. Hüseyin, *Genç Müslümana Modern Dünyâ Rehberi*, Şahabettin Yalçın (Türkçesi), İstanbul: İz Yayınları; 2009.
- [25] Omruk Okan, *İki Dünyâ Sistemi: Modern Dünyâ-Sisteminin Sınırları*, Ankara: İmge Kitapevi; 2013.
- [26] Öktem, Mustafa, *Kent, Çevre ve Globalleşme*, İstanbul: Alfa Yayınları; 2003
- Shutt, Harry, *Kapitalizmle Derdim Var*, N. Sungur ve A. Çakmak (çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi; 2004.
- [27] Stringer, Leigh, *Yeşil İşyeri: Çalışanlara, Çevreye ve Kârlılığa Yarar Sağlayan Sürdürülebilir Stratejiler*, Zülfü Dicleli (Haz.), Pınar Şiraz (çev.) Ankara: MESS Yayınları; 2009.
- [28] Talu, Nuran, *Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’de Çevre Politikaları*, Ankara: TMMOB Çevre Mühendisleri Odası Yayınları/Kardelen Ofset; 2006.
- [29] Tanilli, Server, *İnsânlığı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor*, 7. Baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi: 2006
- [30] TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, 10. Baskı, Ankara: TDK Yayınları; 2005.
- Trthaber, “Çevre Temizliği Kampanyası: Gazipaşa Limanında Belediye ile Halk Elele (Televizyon Programı), 31.08.2014, İstanbul: Trthaber tv.
- [31] Zambak, Caner ve Tugal, İtur Bayazıt, *Ulusal Çevre Eylem Planı: Tehlikeli Atıkların Yönetimi*, Ankara: DPT Yayınları; 1997.